

БЕЖАНЦИ НА „ЕДНА РЪКА РАЗСТОЯНИЕ“ – ЗА ГРАНИЦИТЕ, КОИТО ТЕ НЕ УСПЯВАТ ДА ПРЕМИНАТ

АЛБЕНА НАКОВА

Институт по философия и социология, БАН

albena_nakova.manolova@abv.bg

REFUGEES AT A DISTANCE - THE BORDERS THEY FAIL TO CROSS

ALBENA NAKOVA

Institute of Philosophy and Sociology, BAS

Abstract

The article examines the barriers that refugees face in their search for a better life in Europe, caused by social distances and rejection by the local communities. The analysis is based on empirical data from three nationally representative sociological surveys, conducted in 2018 and 2019 by the UNHCR Representative in Bulgaria and in 2020 by the Institute of Philosophy and Sociology at the Bulgarian Academy of Sciences.

Keywords: attitudes towards refugees, social distances from refugees, integration of refugees.

През последните години в Европа пристигат и се настаняват все повече хора, родени отвъд нейните граници. Част от тях търсят по-добро бъдеще. Други бягат от войни, преследвания, тероризъм и глад. Това превръща темата „бежанци“ във водеща за политическия дневен ред на много европейски държави. И ако първоначално Европа гледа на бежанците като на добра икономическа инвестиция и източник на евтина работна ръка, а канцлерът на Германия Ангела Меркел публично заявява, че бежанците са добре дошли в Германия и страната ѝ ще помогне на всеки бежанец, след събитията в новогодишната нощ на 2016 г. в Кьолн и призива на кмета на града госпожа Хенриете Рекер за спазване на „една ръка разстояние“ от бежанците, нагласите към тях сериозно се преобръщат не само в Германия, но и в цяла Европа. Разбирането и състраданието все повече се изместват от страха, Европа и светът се настройват все по-негативно. Вишеградската четворка призовава за затваряне на Балканския маршрут на бежанците и изграждане на огради по границите.

Развитието на събитията обаче показва, че няма ограда, която да е в състояние да спре това съвременно преселение на народите – преселение на хора, които преминават половината свят, за да стигнат до Европа в търсене на по-добър живот. И все пак има една ограда, която бежанците поне досега не успяват да преминат – това е оградата, която създава общественото мнение в приемащите общества, оградата на общественото съзнание.

В статията са представени резултати от три последователни национални представителни изследвания на населението в България – през 2018 г., 2019 г. и 2020 г., които разкриват дистанциите, страхът и неприемането, които българското население демонстрира по отношение на бежанците. Първите две изследвания са проведени от представителството на ВКБООН в България, а третото – от екип на Института по философия и социология при БАН по проект „Бежанците в представите на българите – страхове, разбиране, съпричастност“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОН.[1] И трите изследвания са национални представителни, като в техните рамки са анкетирани по 1000 души, които от гледна точка на социодемографските си характеристики възпроизвеждат реалното съотношение в страната по признаците пол, възраст, образование, местоживеење и етническа принадлежност. И ако все пак фактът, че последното изследване от 2020 г., проведено в условията на пандемия, не показва значимо нарастване на негативните нагласи към бежанците в сравнение с предходните години, би могъл да се интерпретира позитивно, не може да не отбележим и факта, че негативните нагласи и отхвърлянето се запазват като трайна тенденция през годините.

Ето кои са, най-напред, най-разпространените сред българските граждани към 2020 г. представи за бежанците: *хора, които бягат от война* (11,3%); *хора, които търсят по-добри условия за живот, икономически мигранти* (11,0%); *бедни* (8,5%); *уплашени* (8,3%); *измъчени, изстрадали* (7,7%); *неграмотни, необразовани* (7,7%); *хора, търсещи лесен начин на живот от социални помощи* (7,5%); *хора, които бягат от политически преследвания и репресии в страните си* (7,3%); *хора, които търсят убежище, закрила* (7,3%); *хора като нас, нормални хора* (7,2%); *хора в беда, които се нуждаят от помощ* (7,0%); *хора, търсещи сигурен и спокоен живот* (7,0%); *основно са младежи, млади мъже* (6,8%); *мръсни, нечистоплътни* (6,8%); *обезверени, отчаяни, сломени* (6,6%); *бездомни* (6,6%); *гладни* (6,5%); *агресивни* (6,3%); *опасни* (6,1%);

религиозни фанатици (6,0%); терористи, заплаха за националната сигурност (5,8%); престъпници, криминално проявени (5,5%); друговеци (5,0%); хора с друга култура (4,9%); невъзпитани, некултурни (4,7%); уморени, изтощени (4,7%); мургави, тъмнокожи (3,8%).[2]

Тези представи много ясно очертават двата типа чужденци, които по мнението на изследваните лица пристигат в България през последните години – „истинските бежанци“, както анкетираните лица ги определят, от една страна, и икономическите мигранти, от друга страна. Разграничението в общественото съзнание на двата типа чужденци, които под названието „бежанци“ преминават българските граници, определя и разнопосочното отношение на българските граждани към тях, а така също колебанията и липсата на ясно изразено отношение – като „нито позитивно, нито негативно“ определят отношението си към бежанците 51,5% от българските граждани през 2020 г.; отношението на 28,2% е „негативно“, а отношението на 16,0% е „позитивно“; 4,3% не могат да преценят.

Фигура 1.

По-конкретно отношението си към бежанците българските граждани описват по следния начин: **недоверие** (посочено от 38,1% от анкетираните); **съпричастност, съчувствие, състрадание** (31,7%); **като към всеки друг човек** (28,7%); **разбиране** (26,6%); **страх** (18,3%); **безразличие** (13,9%); **загриженост, готовност за оказване на помощ** (11,4%); **уважение** (6,1%); **омраза, ненавист** (5,3%); **доверие** (4,4%); **приятелство** (1,9%, което реално е под статистическата грешка, поради което е

незначимо).[3] Ясно се вижда противоречивото отношение към бежанците – налице е широка палитра както от позитивния, така и от негативния, а също така и от неутралния спектър на скалата на изразеното отношение – от съчувствие, съпричастност, състрадание, разбиране, уважение, загриженост и готовност за оказване на помощ, през безразличие, до недоверие, страх, омраза, ненавист.

Фигура 2.

Това противоречиво отношение задава и предопределя и разнопосочността на нагласите на местното население към приема на бежанци в България – 59,0% от анкетираните лица не са съгласни България да приема бежанци; съгласните са два пъти по-малко – 23,7%; а тези, които не могат да преценят, са 17,3%.

Какви по-конкретно чужденци все пак са готови да приемат в страната си българските граждани – бежанци от страни, в които има военен конфликт, като Сирия, Ирак, Афганистан и др. – 35,6% от анкетираните; бежанци от страни, в които има политически преследвания и нарушаване на човешките права – 26,3%; бежанци от страни и региони с природни и климатични бедствия – 24,8%; търсеци работа с висока професионална квалификация – 15,4%; търсеци работа с ниска професионална квалификация или изобщо без квалификация – 6,1%. [4] Тук още веднъж проличава двоякото отношение към чужденците – нагласите за прием на бежанци, които бягат от войни, терор и политически преследвания са многократно по-позитивни от нагласите за

прием на икономически мигранти, които търсят работа, но като цяло дяловете на изследваните лица, които подкрепят приема на бежанци в България, не са високи.

Фигура 3.

Съпоставката на данните с предходни години показва, че по-позитивните нагласи към приема на бежанци в сравнение с икономически мигранти се оказват трайна тенденция през годините. Към това може да се добави, че ако в сравнение с 2018 г. не се наблюдават особено големи разлики в нагласите на българските граждани, то в сравнение с предходната 2019 г. нагласите в подкрепа на приема бележат спад по отношение и на двата типа чужденци – бежанци и икономически мигранти.

Кои са важните за българските граждани фактори, от които зависи подкрепата им за приема на бежанци в България? В низходящ ред те са следните: *да имат желание да се научат да говорят български език* (посочено от 84,7% от анкетираните); *да приемат начина на живот в България* (83,7%); *да имат професионални умения* (79,7%); *да могат да се самоиздържат* (76,7%); *да могат да говорят български език* (61,4%); *да имат добро образование* (58,7%); *да са християни* (39,2%); *да са семейство бежанци с деца* (26,4%); *да са непридружени деца бежанци* (24,0%); *да е сама майка с деца* (21,1%); *да са бели* (19,5%); *да са хора с увреждания* (13,4%); *да са необвързани/сами млади мъже* (7,3%); *да са необвързани/сами млади жени* (6,3%); *да са мюсюлмани* (4,5%). Както се вижда, много по-важни за българските граждани се оказват социалните умения и качества, като владеене на език, професионална квалификация, добро образование, възможност за самоиздържане, приемане на местния начин на живот, които

предопределят възможността за успешно вписване на бежанците в българското общество, докато характеристики от типа на религия, раса/цвет на кожата имат много по-несъществено значение. Следователно водещи за приемането/неприемането на бежанците са не етнически и религиозни характеристики, а техните социални качества и умения, и когато те са отхвърляни/неприемани от българските граждани, това не е заради принадлежността им към определен етнос или религия, а заради неприетежаването на определени социални качества, които определят невъзможността им за успешна интеграция в обществото. Това, заедно с установените относително ниски нива на заявена омраза към бежанците (5,3% от анкетираните), ни дава основания да говорим за липсата на ксенофобия в отношението към бежанците. Толерантността спрямо бежанците не е висока, но в същото време липсват ксенофобски нагласи. Водещо за българските граждани, като детерминиращо нагласите им по отношение на бежанците, е именно притежаването на определени важни социални характеристики и качества, които биха позволили успешното интегриране на бежанците в българското общество. В този смисъл показателно е, че дори такива характеристики, които по презумпция би трябвало да предизвикват съчувствие и по-високи нива на приемане, като *човек с увреждане, семейство бежанци с деца, непридружени деца бежанци, сама майка с деца, сама млада жена*, се оказват по-малко важни за респондентите и за демонстрираната от тях готовност за приемане на бежанците, в сравнение с притежаваните от бежанците социални качества и умения, които са необходими за успешната им интеграция в българското общество.

В тази връзка *социалните дистанции*, които българските граждани демонстрират спрямо бежанците, са измерени в рамките на изследването по няколко показателя: готовност за съжителство с бежанци в един град/село, в един квартал, в един блок/в съседни къщи; готовност за приемане на бежанци като продавачи в магазина, от който пазаруваме най-често, като колеги на работното място, като близки приятели; приемане на децата на бежанците като съученици на децата/внуците и като близки приятели на децата/внуците; приемане на брак с бежанци. Резултатите от изследването през 2020 г. показват, че с намаляване на степента на близост при контакта, готовността за приемане нараства, но като цяло остава невисока. Така например само 17,0% от анкетираните са съгласни да живеят с бежанци в един блок/в съседни къщи (срещу 55,9% несъгласни);

22,2% са съгласни да живеят в един квартал (срещу 50,3% несъгласни) и 26,6% са съгласни да живеят в един град/село (срещу 41,3% несъгласни). Също така 21,4% са съгласни да имат приятели бежанци (срещу 44,1% несъгласни); 26,0% са съгласни да имат колеги бежанци (срещу 39,0% несъгласни); и 26,5% са съгласни бежанци да работят като продавачи в магазина, от който най-често пазаруват (срещу 34,6% несъгласни), т.е. с намаляване на степента на близост при контакта, дистанциите също намаляват, но въпреки това си остават големи. Това правило се потвърждава и когато остава дума за отношенията между децата на респондентите и бежанските деца – 21,2% от изследваните лица са съгласни деца на бежанци да са близки приятели с техните деца (срещу 42,9% несъгласни), докато 29,4% са съгласни деца на бежанци да учат в един клас с техните деца (срещу 35,7% несъгласни). Най-големи социални дистанции поражда възможността за брак с бежанци, като предполагаща най-голяма степен на близост при контакта – едва 6,6% от изследваните лица са съгласни те или техни деца, внуци, близки роднини да се омъжат/оженят за бежанец (срещу 65,0% несъгласни).

Големите социални дистанции са обусловени от страховете на хората и поеманите според тях рискове с приема на бежанци в България. Най-големите рискове от приема на бежанци българските граждани свързват с: нарастване на престъпността (посочено от 59,7% от респондентите); конфликти във всекидневието, свързани с различно културно поведение и мислене (56,3%); етническо и религиозно противопоставяне (52,3%); високи държавни разходи за издръжка на бежанците (47,5%); терористични актове/заплахи (45,4%); заразни болести и епидемии (32,2%); нарастване на безработицата сред българите (22,6%); конфликти на трудовия пазар (18,4%).[5]

Фигура 4.

Сравнението с наличните данни от предходни години и особено съпоставката с последната година, когато светът живее в условията на пандемия, показват, че нарастват страховете от бежанците, свързани с увеличаване на престъпността, разпространение на културните и религиозни вярвания на бежанците и нарастване на безработицата сред българите, поради отнемане на работни места от страна на бежанците. Доказателство за нарастващите страхове е и резкият спад в дела на хората, които нямат никакви страхове по отношение на бежанците. Прави впечатление, че единственият страх, който бележи спад, е този от разпространение на заразни болести от бежанците. Причината най-вероятно е свързана с преместване на фокуса на внимание върху разрастващата се пандемия. В новите условия на всеобща и тотална заплаха за здравето на хората, обхванала целия свят, бежанците вече не се възприемат като единствен и изключителен преносител на нови и непознати болести.

Като следствие от всички тези страхове преобладаващата част от анкетираните лица не подкрепят интеграцията на бежанците в българското общество – подобно мнение през 2020 г. споделят 47,1% от анкетираните, докато в подкрепа на интеграцията се обявяват 35,5%; оставащите 17,4% нямат мнение.

Болшинството анкетирани (72,8%) също така не вярват в успешната интеграция на бежанците в българското общество, поради различни причини: водещо е нежеланието на самите бежанци да останат в нашата страна (посочено от 33,2% от респондентите), следвано от културните различия между тях и местните общности (18,4%); религиозните различия между тях и местните общности (13,0%) и незнанието на български език (8,2%). Тези, които вярват, че бежанците имат шанс да се интегрират в българското общество, са два пъти по-малко – 34,9%. [6] Те на свой ред се делят на две групи – такива, които смятат, че бежанците могат да се интегрират сами в българското общество без помощ от страна на държавата и местните хора (те са минимален дял – едва 5,3%), и такива, които смятат, че бежанците могат да се интегрират в обществото само с помощта на българската държава и местните хора (29,6%).

Въпреки мнението, че успешната интеграция на бежанците в българското общество е в голяма степен зависима от помощта от страна на българската държава и местното население, не е никак висока *личната нагласа* на анкетираните лица за оказване на помощ на бежанците в процеса на интеграцията им в българското общество – само

28,6% от анкетираните са склонни да помогнат на бежанци, докато 39,8% не са склонни да го направят, а 13,0% биха помогнали при определени условия, сред които: „ако ги познавам“; „ако са добронамерени“; „ако са наистина нуждаещи се“; „ако са изстрадали от войната“; „ако наистина бягат от войната“; „ако не са икономически мигранти“; „ако са образовани и търсят работа“; „ако не са криминално проявени“ и др. Тук отново се проявяват по-позитивните нагласи към бежанците в сравнение с икономическите мигранти, а така също по-позитивните нагласи към хората с висока професионална квалификация и образование, които могат по-лесно да си намерят работа и да се впишат в обществото.

Що се отнася до конкретната помощ, която изследваните лица биха оказали, тя се свежда до: предоставяне на храна и дрехи (27,9%), помощ за усвояване на български език (22,6%), помощ за запознаване с българската култура и начин на живот (21,4%), подкрепа за намиране на работа (15,4%), подкрепа за намиране на жилище (8,6%), финансова помощ (4,0%), помощ за снабдяване с документи (3,8%). [7]

Както се вижда от проведените изследвания, не е никак висока нагласата на българското население за приемане на бежанци в България и за съдействие за интеграцията им в българското общество. От една страна, това е резултат на недоверието към всеки, който е непознат, който е друг и различен от нас, което е в голяма степен обяснимо и е естествен психологически процес. От друга страна обаче, то е резултат на внушени страхове (поради липсата в повечето случаи на пряк контакт и лични впечатления от бежанците и изграждане на представите за тях на база информация от медиите, която не винаги е обективна), а от трета страна, е отговор на нежеланието на самите бежанци да останат в България, на която те най-често гледат само като на транзитна дестинация и временна спирка по пътя си към Западна Европа. Барьерите на общественото съзнание се оказват трудни за преодоляване. Като тяхно продължение се строят огради по границите. Първоначално е много висок делът на хората в България, които подкрепят взетото решение за построяване на ограда на границата на България с Турция с цел ограничаване на потока от нелегално преминаващи – съответно 93,6% през 2018 г. и 93,1% през 2019 г. Оценката за ефективността на оградата обаче постепенно спада с времето – ако през 2018 г. 41% от анкетираните смятат, че тя ограничава ефективно потока от нелегално преминаващи границата, през 2019 г. делът на хората,

споделящи същото мнение, спада до 29,6%, съответно нараства делът на тези, които смятат, че тя е неефективна – от 52,6% през 2018 г. до 63,5% през 2019 г. Израз на тази тенденция на спад в оценката за ефективността на оградата е намаляващият дял на хората, които я одобряват през 2020 г. – вече 68,5% от всички анкетирани – и появата на един дял от колебаещи се – 18,9%, които нямат ясна позиция по отношение на оградата. Делът на неодобряващите оградата остава едно относително твърдо и постоянно във времето, но ограничено като размери ядро – 6,3% през 2018 г.; 6,9% през 2019 г.; 5,7% през 2020 г., което свидетелства, че по-трудни за преодоляване от външните огради са оградите в душите на хората.

Последните години поставиха много сериозно въпроса: какъв да бъде подходът към бежанците – интеграция или огради? Като всеки голям проблем и този с бежанците е максимално политически употребяван, а реалните мерки за решаването му засега изглеждат твърде недостатъчни и в по-голяма степен като реализация на принципа на оградата и липса на практика на реални политики на интеграция. В отговор на това през годините хората отказваха да приемат бежанците в своите населени места, независимо от държавните разпоредби, кметове се обявяваха против решенията на държавните институции за настаняване на бежански семейства на територията на съответните селища, доброволни отряди охраняваха границите ни и т.н. Оградите се оказаха не само част от държавната политика, но и дълбоко залегнали в душите на хората. Тяхното преодоляване е въпрос на придържане към базови общочовешки ценности, към хуманизъм и разум и разпознаване на истинските от въобразените опасности. То е и въпрос на срещане и опознаване на «новите други», на вглеждане в техните лица и вслушване в техните истории, защото бариерите се преодоляват и границите се преминават само когато насреща има опити за разбиране, съчувствие, съпричастност и готовност за оказване на помощ.

БЕЛЕЖКИ

[1] Договор ДН 15/3 от 11.12.2017 г.

[2] Поради това че въпросът е зададен като отворен за респондентите, разсейването на отговорите е голямо и дяловете, които събират различните отговори, не са високи, но затова пък илюстрират разнообразието от представи за бежанците, които българските граждани споделят.

[3] Сборът от процентите е по-голям от 100, тъй като респондентите са посочвали повече от един отговор.

[4] И в този случай сумата от процентите надхвърля 100%, тъй като респондентите са посочвали повече от един отговор.

[5] Сумата от процентите надхвърля 100%, тъй като респондентите са посочвали повече от един отговор.

[6] Сумата от процентите надхвърля 100%, тъй като респондентите са посочвали повече от един отговор.

[7] Сумата от процентите надхвърля 100%, тъй като респондентите са посочвали повече от един отговор.